

Eettisellä metodilla tiedeyhteisöä vahvistamaan

Henriikka Mustajoki ja Arto Mustajoki: *A New Approach to Research Ethics. Using Guided Dialogue to Strengthen Research Communities*. Routledge 2017.

Uusien näkökulmien tuominen tutkimuksesta käytävään eettiseen keskusteluun on aina ajankohtaista, koska tieteen tekemisen menetelmät ja myös käsitykset tieteen eettisyydestä muuttuvat jatkuvasti. Henriikka Mustajoen (ent. Clarkeburn) ja Arto Mustajoen keskustelunavaus *Tutkijan arkipäivän etiikka* ilmestyi jo vuonna 2007.

Tutkijoiden eettisiä valintoja käsittelevän teoksen kirjoittajina ovat tutkimusetiikan konkarit. Arto Mustajoella on erittäin pitkä kokemus ja laaja näkemys niin tieteen kuin tiedepolitiikankin saralta. Henriikka Mustajoki on tutkimusetiikan opetuksen pioneereja Suomessa, ja hän on toiminut yliopisto-opettajana myös Australiassa. Yhteistyössä hänen sekä Tieteellisten seurain valtuuskunnan ja yliopistojen kanssa saatiin pari vuotta sitten aikaan Suomeen tutkimusetiikan ensimmäinen verkkokurssiaineisto ensisijaisesti tohtorikoulujen tarpeisiin.

Tutkimusetiikan painoarvo on noussut selvästi viimeisen vuoden aikana Euroopassa. ”The European Code of Conduct for Research Integrity”, jonka All European Academies ALLEA keväällä 2017 Euroopan Komission pyynnöstä päivitti, toimii tästä parhaana esimerkkinä. Vaikka tutkimusetiik-

kaan liittyviä sähköisiä työkaluja ja verkkosivustoja luodaan nyt kilpaa EU-rahoitetuissa hankkeissa, perinteisessä muodossa ilmestynyt tutkimusetiikkaa käsittelevä opas on tervetullut ja mieluisa yllätys.

Etiikkaa tutkijanuran eri vaiheisiin

Mustajokien etiikkaopas korostaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Oppaan tarjoamilla eettisillä eväillä halutaan vahvistaa tutkimusyhteisöjä. Tavoitteena on, että tutkijat itse etsivät ja valitsevat eettisesti kestävimmän vaihtoehdon kaikissa tieteeseen liittyvissä päätöksentekotilanteissa. Samalla vältetään tieteen tekemiseen aika ajoin tahattomastikin liittyvää eettistä kompurointia, jossa vakavimmillaan voi olla kyse esimerkiksi tiedehallintoon liittyvästä piilokorruptiosta tai tiedevilpistä.

Kirjan mukaan tarve tieteen tekemiseen liittyvälle eettiselle keskustelulle on nyt suurempi kuin koskaan. Tutkijakunta on Suomesakin kasvanut ja kansainvälistynyt. Tutkimushankkeiden monitieteisyys, uudet teknologiat ja avoin tiede avaavat uusia mahdollisuuksia tieteelle, mutta ne aiheuttavat myös haasteita tutkimusetiikalle. Samanaikaisesti sekä tutkijat että yliopistot ovat joutuneet entistä useammin arviointien kohteeksi. Kansainvälisten julkaisujen ja tutkimushankkeiden lisäksi tutkijoilta odotetaan yhteiskunnallista vuorovaikutusta ja yhteiskunnan tarpeisiin vastaavaa tutkimusta. Paineet tutkimusyhteisöissä kasautuvat ja kilpailu kovenee, ja jotkut saattavat lipsua eettiseltä polulta.

Mustajokien mukaan kuvaava esimerkki yliopistoissa tapahtuneesta muutoksesta on se, miten väitöskirjojen ohjaamisessa on siirrytty yksilökohtaisesta jatko-opintojen ohjaamisesta kollektiiviseen tohtorivalmennukseen. Tässä muutoksessa on etuna se, että tohtorikoulujen kautta voidaan kaikki väitöskirjan tekijät saattaa tutkimusetiikan koulutuksen piiriin. Tutkimuseettisiä käytäntöjä Suomessa valvovan Tutkimuseet-

tisen neuvottelukunnan arjessa näyttäytyykin se, että tänä päivänä etiikan koulutusta tarvitsivat erityisesti virkaiältään vartuneemat tutkijat ja professorit, jotka eivät läheskään aina ole tietoisia tutkimusetiikan nykykäytännöistä.

Ennakoiva metodi

Teos johdattaa tutkijoita eettiseen vuoropuheluun, jos ei muiden niin ainakin oman itsensä kanssa. Sen mukaan tutkijoiden tulisi ottaa eettinen kysymyksenasettelu osaksi työrutiinejaan. Pohdiskelu tulee ulottaa koko tutkimusprosessiin tutkimusaiheenvälinnasta lähtien. Tutkijan tulee kyseenalaistaa eettisiä valintojaan myös toimiessaan opettajana, ohjaajana ja oman alansa asiantuntijana esimerkiksi rahoitushakemuksia arvioidessaan.

Kirja alkaa ennakoivan metodin (*guided dialogue*) esittelyllä. Se kehottaa tutkijoita kunkin työtehtävän äärellä kartoittamaan ensin asianosaiset ja pohtimaan sitten tapauskohtaisesti tutkijan oikeudet ja velvollisuudet. Kirjassa metodologia sovelletaan tutkimuksen tekemiseen ja julkaisemiseen, opiskelijoiden ohjaamiseen, professorien virantäyttöihin ja muihin rekrytointeihin sekä tutkimuksen arviointiin ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tilanteisiin. Samalla otetaan kantaa johtamiseen ja muun muassa tutkijan ajankäyttöön. Tapausesimerkkejä on runsaasti, ja ne ovat sekä ajankohtaisia että monipuolisia.

Yksityiskohtainen esimerkki siitä, miten kirjan metodi toimii tutkijoiden työkaluna, on Arto Mustajoen artikkeli ”Tutkimuksen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden eettisiä kysymyksiä”, joka on julkaistu *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 5/2017.

Kiireiselle tieteentekijälle Mustajokien teos on haastavan oppikirjamainen. Se olisi luettava alusta loppuun kerralla. Hämmennystä kirjaa selailevalle lukijalle aiheuttaa se, että niin sanotussa leipätekstissä saatetaan viitata tapausesimerkkien kuvitteelli-

siin henkilöihin. Lukijaa viihdytetään sijoittamalla esimerkkitapauksia kuvitteelliseen ”Thelandiin”. Olin kuitenkin pettynyt, että teoksessa on tapaukset anonymisoitu niin tehokkaasti, että Suomea ei lainkaan mainita edes esimerkkinä hyvien tieteellisten käytäntöjen pioneerimaasta.

”Research ethics” ja ”research integrity”

Viime vuosina keskustelu hyvän tieteellisen käytännön loukkauksista on maailmalla vilkastunut. Tiedevilpin muotoina havaintojen vääristely, sepittäminen ja plagiointi on globaalisti tunnustettu. Tästä tieteen ”dopingiin” pureutuva tutkimusetiikan alasta käytetään vakiintunutta nimitystä *research integrity*. Teoksessa olisi ollut tärkeää tuoda esiin ainakin ero käsitteiden *research ethics* ja *research integrity* välillä. Nyt *research integrity* -termiä ei löydy edes kirjan hakemistosta.

Kirjassa kysytään, miksi vilpintutkintaohjeita on julkaistu enemmän kuin muita tieteeseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tutkimusyhteisöjen vahvistamisen eettinen perusta kuitenkin on se, että kansallisia ja kansainvälisiä tutkimuseettisiä ohjeita ja koodeja tarvitaan asettamaan tieteentelemiselle ja tutkijoiden rehtiydelle rajat yhdessä vallitsevan lainsäädännön ja tieteenalakohtaisen tutkimustradition kanssa. Ohjeissahan ei ole kyse vain siitä, mitä ei saa tehdä, vaan samalla ohjeet myös suojelevat tutkijaa tilanteessa, jossa hän on itse joutunut epäeettisen päätöksenteon tai plagioinnin uhriksi.

Varsinainen tiedevilppi on kuitenkin harvinaista. Arjessa tutkija kohtaa eettisiä kysymyksiä päivittäin, ja juuri näiden tilanteiden kohtaamisessa ja ratkaisemisessa Mustajokien kirja on parhaimmillaan.

SANNA KAISA SPOOF

Kirjoittaja on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan pääsihteeri.